

Кирило Ткаченко (Київ)

КРИТИКА ТЕОРІЇ ВАРТОСТІ МАРКСА

Марксова теорія доданої вартості ґрунтується на гіпотезі, згідно з якою вартість товару, представленого на ринку визначається обсягом суспільно необхідної (людської) праці витраченої на його виробництво. Згідно з Марксом вартість товару і є нічим іншим як реалізованою опредмеченою працею, людська праця являється єдиним джерелом ринкової вартості. По-перше, я аргументуватиму, що як марксова теорія детермінованості ринкової вартості товару витраченою на його виробництво (людською) працею, так і побудована на ній теорія доданої вартості, являються по-суті хибними. По-друге, я аргументуватиму, що передпосилки марксової теорії вартості належать до чогось, що можна назвати «гуманістичною ідеологією», а також, що описана Марксом модель утворення вартості внаслідок людської роботи є по-суті метафізичною теорією «відчуження сутності», як ми її знаємо з робіт Гегеля. В зв'язку з цим, я робитиму наголос на тому, що вартість товару не є виключно продуктом людини. По-третє, на мою думку, антикапіталістична теорія ринкових та виробничих відносин не потребує теорії доданої вартості, а швидше чогось на кшталт елементарного аналізу владних відносин, які спричиняють до розподілу власності, як передумову обміну на ринку. Боротьба проти поневолення та вимоги соціальної справедливості є в цьому сенсі самодостатніми та не потребують подальшого теоретичного обґрунтування.

Отже, вартість товару визначається не «витраченою робочою силою», а, з одного боку, відношеннями власності, з іншого ж боку, потребами представлених на ринку суб'єктів. Згідно з цим ми можемо визначити вартість, як відношення економічних потреб суб'єктів до предметів, що не перебувають в їх власності за умов обміну їх на предмети, що належать їм, та становлять предмети потреби для суб'єктів з якими вони вступають в обмін на дотримання певних юридичних умов, що регулюють обмін. Юридично нормовані механізми економічного обміну надають можливість суб'єкту обмінювати предмети, що за даного розподілу власності належать йому на предмети, які не належать йому, і в яких він відчуває потребу. Ці предмети не обов'язково являються продуктами людської, чи то будь-якої іншої праці. На ринку ми зустрічаємо товари, які не є продуктами людської праці, наприклад землю. Ціна такого, одного з найнеобхідніших на сьогоднішній день товарів, як нафта, визначається не стільки марксовим «квантумом

витраченої роботи», скільки відношенням його наявності на ринку по відношенню до потреб споживачів. Якщо при незмінній витраті «суспільно необхідної роботи» на здобуття нафти, її присутність на ринку зменшиться вдвічі, або ж при незмінній кількості продукту на ринку попит зросте вдвічі, так само зросте і її ціна¹. Може видатись, що моя критика марксової теорії вартості мало чим відрізняється від теорії ціноутворення як наслідку відношення попиту та пропозиції. Але мені йдеться про один важливий аспект, який даною теорією не приймається до уваги, а саме про розподіл власності, як один з виразників розподілу влади в суспільстві. Теорія попиту та пропозиції виходить з суб'єктів, які зустрічаються на ринку для обміну, тоді як я вважаю, що слід починати з елементарнішого рівня, з розподілу власності, як виразника владних відносин. Якби власність не була розподілена, суб'єкти не мали б потреби проводити обмін на ринку, і таким чином ми не мали б ані попиту, ані пропозиції. Отже, на мою думку, ми потребуємо елементарного абстрактного аналізу відносин власності, що є передумовою будь-яких ринкових відносин саме як владних відносин. Більше того, самі ринкові відносини, абстрактно описані за допомогою термінів «розподіл праці», «попит та пропозиція» слід описати в термінах теорії влади. Моя критика марксової теорії вартості жодним чином не заперечує марксову характеристику реальних (а не формально-юридичних) умов обміну на капіталістичному ринку як нерівних. Юридична рівність економічних суб'єктів є лише одним з чинників ідеологічного процесу. Відповідно, теорія ціноутворення як урівноваження попиту та пропозиції, в тій мірі, в якій вона використовується для абстрагування від реальних умов розподілу власності, належить до презентованої суб'єктами ідеології, в той час як мені йдеться головним чином про критику ідеології. Марксова теорія доданої вартості слугує для теоретичного обґрунтування вимог егалітаризму, в той час як на мою думку дані вимоги є самодостатніми та не потребують подальшого теоретичного обґрунтування.

Отже, я гадаю, що ми не маємо достатніх підстав вважати вартість виключно продуктом людської праці. Певний предмет, як на це вказував Маркс, може бути продуктом людської праці, та не мати вартості, так само як певний предмет може не бути продуктом людської праці, та мати вартість. Таку абстракцію як «суспільно необхідна праця» для виробництва одиниці певного продукту, яка згідно з Марксом і визначає його вартість, обґрунтувати по відношенню до певних емпіричних даних можна, але лише ретроспективно (таким же чином історик може доводити «закономірність» певних історичних подій). Наприклад, зменшення вартості певного товару внаслідок надвиробництва, коли пропозиція стає більшою за попит, в межах марксової теорії можна пояснити тим, що в даному разі при виробництві було витрачено більше людської

праці ніж це було «суспільно необхідно», але тут важливо зауважити, що «суспільна необхідність» у визначенні вартості виробленого продукту в даному разі визначається ретроспективно, і що ще важливіше, - не стільки самою «працею», скільки попитом на її продукти, певним зовнішнім по відношенню до «праці» фактором. Цей приклад унаочнює, що визначення вартості продукту імплікує певні умови, відмінні від «суспільно необхідного квантуму витраченої праці». Більше того, аналіз використаного Марксом поняття «суспільно необхідний квантум витраченої праці» показує, що «праця», не є певною незмінною константою по відношенню до вартості виробленого продукту. Маркс вказував на те, що «суспільно необхідний квантум витраченої роботи» не є незмінним, а залежить від рівня розвитку «продуктивних сил» суспільства. Сформулюймо таке питання: чи є референтом використаного в понятті «суспільно необхідний квантум витраченої праці» поняття «праця» щось незмінне, константне, чи це поняття є таким же релятивним як і поняття, до якого його включено? Коли ми ставимо питання таким чином, ми лише унаочнюємо неемпіричний характер марксового поняття «праця». Сформульоване нами питання є в межах марксової теорії по-суті хибним, адже «праця» не має своїм референтом певну незмінну сутність. Вона має лише конкретні історичні форми реалізації. У відношенні до поняття «суспільно необхідний квантум витраченої праці» виділити певний референт поняття «праця» неможливо, не імплікуючи разом з тим певну метафізику. Як я намагатимусь показати, марксова теорія вартості якраз і вдається до такого роду імплікацій, – дана теорія постулює субстанційний характер референту поняття «праця». В даному разі мені йшлося про те, щоб продемонструвати, що в межах емпіричного визначення вартості продукту марксове поняття «праця» є не просто таким же релятивним, як і поняття «суспільно необхідний квантум витраченої праці», але по-суті не має жодного емпіричного референту.

Я спробую продемонструвати, що марксове розмежування *ціни* та *вартості* ґрунтується на гуманістичній ідеології² та метафізичній аргументації гегелевого походження. Ціна являється поняттям емпіричним, в той час як вартість, так як її розуміє Маркс, є поняттям метафізичним. Під вартістю Маркс розуміє певну маніфестовану субстанцію, яку людина (і лише людина) переносить в процесі праці на матерію (за визначенням позбавлену вартості), перетворюючи при цьому матерію на продукт, та закріплюючи за нею таким чином таку нематеріальну якість як вартість, яка виражає присутню в матерії субстанцію. Така концепція дуже сильно нагадує гегелеву концепцію маніфестації (*Entduerung*) духу, згідно з якою все, що існує, є вираженням духу, продуктом його діяльності. Наслідком маніфестації духу є згідно з Гегелем відчуження

духу від продуктів власної діяльності, в яких він не впізнає себе, зустрічаючи себе в неадекватних формах. Так само і згідно з Марксом людина в ході праці надає певній субстанції («вартості») матеріальної форми, не впізнаючи себе в продуктах власної праці (це явище Маркс називав «товарним фетишизмом»). «Вартість» згідно з Марксом і являється маніфестованою «працею», – обидва поняття мають тут значення певної субстанції, чогось такого, що наділене метафізичними якостями. Поняття «відчуження» має у Маркса³ та у Гегеля відмінне значення, у Гегеля його продуцентом та об'єктом є дух, у Маркса – людина, робітник. Умовно кажучи, для обох філософів найважливішим питанням було питання подолання відчуження, його «діалектичне заперечення» (що означає не повернення до певного позитивного стану, нібито наявного до відчуження, а заперечення відчуження завдяки використанню задіяних в ньому самому сил, довершенню певних взаємосуперечних процесів, які виражають його об'єктивний зміст, або як каже Гегель, його «істину»). Умовно кажучи, Гегель розумів під остаточною формою «поверненням духу до самого себе» свою власну філософію, тоді як для Маркса скасування відчуженої праці втілювалась в побудові комуністичного суспільства. Натомість сценарій, згідно з яким певна субстанція, як носій первісної/остаточної цінності, що маніфестує себе в своїх продуктах, які разом з тим стають чужою і навіть ворожою по відношенню до неї силою, є центральним нарративом обох теорій.

Я гадаю, що навіть в тому разі, якщо наше ставлення до метафізики є виключно негативним, застосування такого нарративу все ж таки не слід відкидати через його нібито метафізичні імплікації. Насправді, аналогічний нарратив задіяний не лише у Маркса (та Гегеля) а в найширшому колі соціальних явищ, – від націоналістичних міфів про походження до автобіографій, які ми подаємо при прийнятті на роботу. Однак мене в даному разі цікавить цей нарратив не в загальному контексті культури, а в вужчому сенсі, а саме його роль у формуванні певної позиції суб'єкта, яка уможлиблює його емансипаторну практику. Таким чином, постулювання певної первісної сутності суб'єкта, якій приписується виключна цінність, та включеність в процес конституювання суб'єкта та його світу на тій стадії на якій суб'єкт ще (остаточно) не сформувався⁴, як і постулювання можливості відвоювання цієї сутності суб'єктом, має свої переваги (в тому числі і теоретичні). Найголовнішою функцією такого постулювання є здобуття суб'єктом точки опори у відношенні до певних процесів, які сформували та продовжують формувати його. Такий нарратив має характер «ретроактивної ідентифікації» (*nachträgliche Identifikation*), як її описує психоаналіз⁵. В даному разі мені йдеться однак не про роль «ретроактивної ідентифікації» в конституції суб'єкта взагалі, а лише про її роль у формуванні емансипаторної позиції суб'єкта.

Якщо марксова теорія доданої вартості і являється ілюзією, то вона є, як характеризує подібні речі Рікер, ілюзією утопічною, певною точкою зору, що надає можливість подивитись на владні відносини та задіяну в їх репродукції ідеологію «зі сторони», з точки зору не детермінованої даними владними відносинами та нереалізованої норми, надаючи разом з тим точку опори для емансипаторної практики.

Чи не найпліднішим полем для критики теорії доданої вартості являється марксова концепція «підвищення продуктивності праці» при індустріальному капіталізмі. Найголовнішою ознакою індустріального капіталізму є повсюдне застосування на виробництві машин. В порівнянні з попереднім мануфактурним періодом виробництва роль робітника на виробництві стає при цьому мізерною. Ми стикаємось з очевидним парадоксом, який суперечить марксовій теорії доданої вартості: продуктивність праці при індустріальному капіталізмі зростає неймовірними темпами, в той час, як кількість задіяних на виробництві робітників пропорційно не тільки не зростає, але навіть зменшується (в «Капіталі» Маркс неодноразово згадує, як введення нової вдосконаленої техніки разом з підвищенням продуктивності праці призвело до скорочення кількості зайнятих робітників). Маркс стверджує, що зростання продуктивності праці призводить одночасно до зменшення кількості зайнятих робітників при зростанні обсягу виробленого продукту, що в свою чергу призводить до зменшення *відносної вартості*⁶ виробленого продукту. Однак падіння відносної вартості продукту по-перше не є пропорційним скороченню зайнятих робітників (в пропорції воно відбувається швидшими темпами). А по-друге, – і в цьому полягає вихідний пункт нашої критики – за умов індустріального капіталізму *абсолютна вартість* виробленого продукту також зростає⁷, – і це при тому, що кількість зайнятих при його виробництві робітників пропорційно зменшується. Наскільки я розумію, пояснити цей парадокс за допомогою теорії доданої вартості просто не можливо. Якби марксова теорія утворення вартості відповідала дійсності, то для збільшення вартості виробленого продукту необхідним було б і збільшення обсягу витраченої людської праці, в той час як при індустріальному капіталізмі обсяг суспільно необхідної праці постійно скорочується внаслідок введення все досконаліших машин. За допомогою теорії доданої вартості такий результат можна пояснити лише частково. У Маркса ми зустрічаємо наступну аргументацію: вдосконалення машин в певній галузі спричиняє до загального зниження вартості усіх продуктів представлених на ринку, – внаслідок тотальної пов'язаності ринку кожна інновація в тій чи іншій галузі виробництва в кінцевому підсумку відображається на вартості усіх продуктів. В тому ж числі це призводить до зниження вартості засобів для прожиття робітників (їжа, одяг, меблі, житло тощо). Знижен-

ня вартості засобів для прожиття в свою чергу призводить до зниження вартості робочої сили⁸, що в свою чергу призводить до збільшення «відносної доданої вартості» (*relativer Mehrwert*), – це означає, що частина робочого дня, під час якого робітник відшкодовує капіталістові кошти, витрачені на закупівлю робочої сили (еквівалентну вартості засобів для прожиття робітника), зменшується, в той час як частина робочого дня, під час якого робітник виконує «додану працю» (*Mehrarbeit*), продукуючи додану вартість, що становить зиск капіталіста, зростає. Одне слово, введення, або вдосконалення машин призводить до зміни відношення між «необхідною працею» та «доданою працею» на користь капіталіста: «необхідна праця» скорочується, в той час як «додана праця» зростає. Тим не менше дане пояснення не вирішує нашого парадоксу. Згідно з Марксом, головною тенденцією індустріального капіталізму є удосконалення та все ширше впровадження машин, відповідно, все більше зростання продуктивності праці при пропорційному зменшенні обсягу праці, виконаної робітником. Сформулюймо парадокс ще раз: при індустріальному капіталізмі вартість виробленої продукції абсолютно зростає, в той час як витрата людської праці при цьому зменшується. Як ми можемо пояснити цей парадокс, якщо ми разом з Марксом припустимо, що єдиним джерелом вартості є людська праця? Я гадаю, що ніяк. Спробувати врятувати теорію доданої вартості, наголошуючи на тому, що самі машини є продуктом людської праці так само неможливо. Згідно з Марксом самі машини, як і будь-які інші засоби виробництва, належать до «константного капіталу», а отже в принципі не в змозі продукувати доданої вартості, яку продукує лише «варіабельний капітал», капітал інвестований в робочу силу. В межах марксової теорії, єдине на що здатні машини, – це переносити власну вартість, яка є акумульованою в них, витраченою на їх виробництво працею, на вироблені ними продукти в процесі виробництва. Наприклад якщо машина коштує 100 000 євро і зношується на протязі 10-и років, то це означає, що щороку вона переносить вартість в сумі 10 000 євро на продукт. Або інакше: якщо ця машина зношується в процесі виробництва 10 млн. одиниць виробленої продукції, то у вартість кожної одиниці включено разом одну десятимільйонну частину вартості машини (в нашому прикладі – 1 цент). Згідно з Марксом дану вартість лише включено, «перенесено» в кінцеву вартість продукту; вона є лише однією зі складових «виробничих коштів» (*Produktionskosten*), – загальної суми, витраченої на закупівлю сировини, інвестованої в будівлі, транспорт тощо. Але згідно з Марксом сума, інвестована в машину не примножується в наслідок реалізації продукту на ринку, а лише відшкодовується. Інакше кажучи, людська праця, акумульована в машині (її вартість) не є джерелом утворення доданої вартості. До того ж, як

стверджує Маркс, своєї завершеної форми індустріальний капіталізм набуває тоді, коли самі машини починають вироблятися машинами. Якщо ж ми станемо стверджувати, що машини, що продукують машини, самі вироблені людьми, або, відповідно, що машини, які виробили машини, які виробили машини і т. п., відсуваючи разом з тим «людську працю» як останнє джерело «вартості» в якусь все більш метафізичнішу нескінченність, ми лише унаочнимо усю умовність тези, згідно з якою людська праця є останнім джерелом вартості. Вказання на те, що людська розумова праця, або ж акумульований поколіннями інтелектуальних працівників людський розум сконструював машини теж не здатне захистити марксову теорію вартості. Цю аргументацію можна заперечити застосувавши її проти неї самої за аналогією, вказавши, що так само кожна людина «сконструйована» кимось «іншим» (при чому в принципі не важливо, хто фігуруватиме у ролі конструктора, чи то божественні сили, чи то еволюція, школа з університетом, чи то хоча б наші власні батьки – в їх найелементарнішій по відношенню до нас біологічній функції), отже і людина, так само як і машина не являється останньою в цій ланці «конструкторських бюро». В даному разі ми також можемо вказати на факт не лише існування, але все ширше застосування «штучного інтелекту», – факт, який підтверджує здатність машин до праці, і то не лише фізичної.

Отже, я гадаю, що в рамках самої марксової теорії, на прикладі аналізу індустріального капіталізму, можна продемонструвати хибність марксової теорії вартості. Людська праця дійсно не являється єдиним джерелом утворення вартості. Для людини, що не є догматичним марксистом необхідність виголошення наступної тези може видатись дещо дивною: машини дійсно працюють та виробляють при цьому товари, наділені ринковою вартістю. Чи задіяні при цьому люди? Так. Наприклад при конструюванні та виробництві самих машин, при обслуговуванні та управлінні ними під час виробництва тощо. Але їх роль при цьому може бути настільки мізерною, що жодне теоретизування не зможе приплести вартість виробленої даними машинами продукції до квантуму витраченої праці задіяними на даному виробництві робітників.

Парадокс, з яким ми стикаємось, звертаючись до марксового аналізу індустріального капіталізму, спричинений на мою думку тим, що поняття «праця», як «людська праця» є для Маркса цілком ідентичним поняттям «фізична праця». Моя аргументація полягатиме якраз в тому, що дані поняття є лише частково ідентичними: марксова «людська праця» повністю належить до обсягу поняття «фізична праця», в той час як поняттям «людська праця» покривається лише частина поняття «фізична праця». Вартість продукту Маркс визначає (принаймні в останній інстанції) обсягом витраченої на його виробництво фізичної праці (саме

праці, а не сили). Продуктом праці для Маркса був в першу чергу продукт матеріальний, певний фізичний предмет, який зазнав змін в наслідок застосованої до нього праці⁹. Матеріальним виразником вартості продукту є певні фізичні зміни, що вимірюються в даному разі обсягом застосованої до нього фізичної праці, в наслідок яких даний предмет отримує певну «споживчу вартість»¹⁰ (напр. деревина, лак, клей тощо, зазнаючи певних фізичних змін в наслідок застосованої до них фізичної праці перетворюються на стіл – предмет, здатний задовольняти певні потреби людини). Однією зі складових вчення про додану вартість є розмежування між засобами виробництва та робітником (людиною). За Марксом праця виконується лише робітником, в той час як засоби виробництва лише застосовуються робітником, не виконуючи жодної праці. При аналізі мануфактурного способу виробництва таке розмежування спрацьовує, праця, принаймні головним чином, виконується робітником, інструменти приводяться в рух саме робітником, який і являється джерелом фізичної праці. Але при індустріальному виробництві таке розмежування більше не спрацьовує. Відтепер інструменти приводяться в рух не людиною, а машиною, джерелом фізичної праці людина більше не є. Відтепер самі інструменти наділені власним джерелом фізичної праці (двигуном), а праця людини обмежується лише управлінням та обслуговуванням машин, а також певними супровідними роботами. В будь-якому разі об'єм праці, виконаної людиною, при цьому незрівнянно менший за об'єм праці виконаний машиною. Маркс в даному разі не став зважати на ту обставину, що при індустріальному виробництві джерело фізичної праці змістилося, передавши машині роль виконавця фізичної праці. Отже, хибність аргументації Маркса спричинена на мою думку хибністю основоположної, але невідрефлектованої гіпотези: ведучи мову про працю людини, він (1) насправді веде мову про працю фізичну, та (2) редукує будь-яку фізичну працю до праці людини. Ідентифікувати фізичну працю з людською працею, як це робить Маркс, означає припускатися грубої помилки. Якщо під фізичною працею ми розуміємо фізичні рухи вживані людиною для виробництва товарів, то це не означає, що джерелом цих рухів має так само бути людина. Цим джерелом так само може бути і не-людина, наприклад машина.

Насамкінець, я хотів би наголосити на тому, що метою даної статті є не заперечення вимог егалітаризму, а демонстрація того, що, можливо найсерйозніша теоретична спроба обґрунтувати їх не є бездоганною. На моє глибоке переконання ніколи не слід забувати, що дані вимоги такого обґрунтування в принципі не потребують. (Хоча б тому, що при будь-якому теоретичному розрахунку ми можемо припуститися похибки.) Крім того, автор був би невимовно радий, якби дана стаття дала хоча б якийсь поштовх для осмислення марксової теорії в Україні.

ПРИМІТКИ

¹ – Такі обставини, як те, що підняття ціни на нафту спричиняє також до збільшення витрат на її «виробництво», або те, що це спричиняє до ширшого застосування альтернативних джерел енергії і разом з тим до зменшення попиту на нафту ми залишаємо поза увагою, як несуттєві по відношенню до нашої аргументації.

² – Під «гуманістичною ідеологією» я розумію в даному разі знання задіяне головним чином для репродукування владних відносин не у відношенні людини до іншої людини (хоча цей аспект в даному разі неможливо відокремити), а по відношенню до всього того, що людиною не являється. Дана ідеологія може набувати різного теоретичного вираження, наприклад у вигляді теологічного розуміння людини як «вінця творіння», або у вигляді філософського розуміння людини як єдиної істоти наділеною «свободою волі», чи то свідомістю, чи то здатністю до раціонального мислення, дії і т. п. В будь-якому разі, відповідно до таких теоретичних побудов людина наділяється певними виключними правами по відношенню до того, що людиною не являється, напр. правом знищувати інших живих істот.

³ – У зрілого Маркса найрозвинутішою формою «відчуженою праці» є капітал.

⁴ – Наприклад, робота духу в світі природи, задовго до появи людини (у Геґеля), або процес відчуження праці, що сформував робітничий клас до того як робітничий клас зміг досягнути рівня класової самосвідомості.

⁵ – Класичний текст «Людина з вовками» (*Menschenwolf*) Фрейда.

⁶ – Під відносною вартістю я розумію вартість одиниці виробленого продукту, під абсолютною вартістю – загальну вартість усього виробленого продукту (дане розмежування застосоване мною, у самого Маркса ми не зустрінемо аналогічного розмежування; як ми побачимо, послуговуватися цим розмежування при аналізі індустріального капіталізму, не поставивши тим самим під сумнів усю теорію доданої вартості, неможливо).

⁷ – В «Капіталі» ми не зустрічаємо спроб проаналізувати це явище за допомогою теорії доданої вартості (такий аналіз в принципі неможливий). Сам Маркс не формулює цей парадокс, а ле в тексті «Капіталу» ми можемо знайти численні непрямі підтвердження на користь нашої тези, а саме, що марксове поняття «підвищення продуктивності праці» насправді має на увазі також зростання загальної вартості, а не лише зменшення вартості одиниці виробленого продукту (останньою явищу Маркс присвячує натомість прискіпливий детальний аналіз).

⁸ – Вартість «робочої сили» визначається згідно з Марксом вартістю продукту витраченого на її «репродукування», тобто вартістю засобів для прожиття робітника.

⁹ – Маркс взагалі практично не вдається до аналізу праці в сфері послуг. Але реконструювати аналіз праці в сфері послуг в межах марксової теорії вартості в принципі не важко, див. Michael Heinrich, *Kritik der politischen Ökonomie*.

¹⁰ – «Споживча вартість» Маркс відрізняє від «мінової вартості». Споживча вартість – це здатність певного предмету задовольняти певні потреби людини (незалежно від того чи є ці потреби фізичними, чи духовними), мінова вартість – це абстрактне ринкове відношення, відношення в якому даний предмет можна обмінити на інші предмети, представлені на ринку, або ж абстрактний еквівалент обміну даного предмету. За Марксом цей еквівалент відповідає квантуму суспільно необхідної праці, витраченої на його виробництво. Поняття споживчої вартості цілком належить до сфери споживання, в той час як поняття мінової вартості цілком належить до сфери обміну, – ці сфери для Маркса не перетинаються. Маркс не тільки не намагається помислити поняття споживчої вартості в термінах обміну та праці, але навіть і не допускає можливість такого аналізу. Тим не менше, на мою думку, можливість такого аналізу в межах марксистської теорії залишається відкритою. Моя гіпотеза полягає в даному разі в тому, що в наслідок застосування

праці до певної сировини споживча вартість кінцевого продукту «зростає» по відношенню до використаної сировини. Так, стіл, як кінцевий продукт має більшу споживчу вартість в порівнянні зі споживчою вартістю сировини необхідною для його виробництва, або залізо має більшу споживчу вартість ніж залізна руда з якої його видобуто, споживча вартість обробленого діаманту по відношенню до необробленого теж зростає разом з його міноювою вартістю тощо. Приріст споживчої вартості в даному разі так само походить від застосування праці, як і відповідний приріст міноювої вартості. При такому аналізі праці ми отримуємо певну спільну сферу для зведення обох понять. Тоді як конкретний предмет, наділений водночас як споживчою так і міноювою вартістю, як стверджує Маркс, такої сфери не утворює – споживча вартість є ідентичною з певними фізичними чи то якимись іншими властивостями (тут з Марксом можна і не погодитись), притаманними предмету самому по собі, в той час як мінова вартість є відношенням соціальним, і не належить предмету самому по собі. Аналіз міноювої вартості по відношенню до вартості споживчої передбачає на мою думку аналіз відносин власності як владних відносин: відносини власності розповсюджуються, по-перше, лише на предмети, які є носіями споживчої вартості, і по-друге, лише на ті предмети споживчої вартості, над якими вдається встановити контроль по відношенню до інших людей Наприклад, практично не можливо встановити контроль над таким важливим предметом споживчої вартості як повітря, отже, повітря не має міноювої вартості, але не тому, що воно, як аргументував Маркс не є продуктом людської праці, а тому, що воно не належить до сфери владних відносин, тому що одна людина не може отримати ексклюзивний контроль над повітрям, забороняючи чи дозволяючи іншим людям користуватися ним. Тоді як над землею (яка так само як і повітря не є продуктом праці) такий контроль встановити можливо, отже, її включено у відношення влади. Те, що саме предмети вироблені людьми відіграють таку помітну роль на ринку обміну, в межах нашого методологічного підходу пояснюється не якимись метафізичними властивостями «людської праці», а тією простою обставиною, що встановити владу над людиною в даному разі відносно легко. Відповідно, так само легко змусити людину працювати так, щоб привласнювати вироблений нею продукт. В межах нашого методологічного підходу питання про те, ким виробляється продукт – людиною, твариною, природним явищем чи машиною, не є головним, – вирішальним є в даному разі питання відносин власності. Вихідною в такому підході є не «людська праця», а владні стосунки в їх відношенні до предметів споживчої вартості. При такому підході я намагаюсь, наскільки це необхідно (та можливо), уникати гуманістичної ідеології. Я гадаю, що не слід звинувачувати наш методологічний підхід в надмірному «антигуманізмі», – за те, що він ставить людину в один ряд з іншими засобами виробництва, такими як віл або токарний верстат, автором такої класифікації є сама практика владних відносин, – капіталізм. Якогось, відмінного за «засіб для виробництва» значення, людина в межах даних виробничих відносин не має.